Lessuggesties
voor het voortgezet onderwijs

GEDICHTENDAG

www.gedichtendag.org

27.01.05

VERKIEZING VOOR JONGEREN

Op donderdag 27 januari 2005 is het voor de zesde keer Gedichtendag. Overal in Nederland en Vlaanderen zullen gedichten te horen en te lezen zijn: in bibliotheken en boekhandels, maar ook in treinen en cafés, in winkels en op straat, en vooral: op scholen.

Op deze zesde Gedichtendag gaat iets bijzonders gebeuren. Er wordt voor de tweede keer in de geschiedenis een Dichter des Vaderlands gekozen. Op de eerste Gedichtendag, in januari 2001, werd de eerste Dichter des Vaderlands benoemd, Gerrit Komrij. Na vijf jaar moet hij nu plaatsmaken voor een ander, die gekozen zal worden door iedereen die maar een stem wil uitbrengen.

Wat is dat eigenlijk, een Dichter des Vaderlands? Het klinkt ouderwets met dat 'des Vaderlands'. Het is ook iets uit een eeuwenoude traditie. Al in de oudheid had je de 'poeta laureatus', dat was een dichter die van hogerhand bekroond werd met een lauwerkrans, als teken dat hem veel eer toekwam voor zijn werk. Vanaf de renaissance werd deze traditie door sommige Europese vorstenhoven overgenomen; toen kreeg je 'hofdichters'. Deze hofdichters kregen geld van het hof voor het schrijven van gedichten. De Dichter des Vaderlands die we nu in Nederland hebben schrijft niet speciaal in opdracht van het hof. Zo af en toe schrijft hij gedichten in de krant als er iets gebeurt waarvan hij denkt dat het voor 'het vaderland' van groot belang is; dat kan in sommige gevallen betrekking hebben op het koningshuis, maar evengoed op de oorlog in Irak of de vuurwerkramp in Enschede. Ook kan de Dichter des Vaderlands zich inzetten om meer mensen vertrouwd te maken met poëzie. Zo richtte Gerrit Komrij het poëzieblad *Awater* en de Poëzieclub op (zie www.poezieclub.nl). Maar het is eigenlijk vooral een eretitel, want de Dichter des Vaderlands wordt door het volk aangewezen als de beste dichter van het land.

Volwassenen hebben vaak een ander oordeel over wie de beste is dan jongeren. In deze lessuggesties nodigt Poetry International leerlingen uit het voortgezet onderwijs uit om een stem uit te brengen op de dichter die zij het beste vinden. De dichter die de meeste stemmen krijgt wordt op Gedichtendag uitgeroepen tot Jeugddichter des Vaderlands. En het woord 'Vaderland' nemen we even niet zo nauw: alle Nederlandstalige dichters – zowel Vlaamse als Nederlandse – komen voor de eretitel in aanmerking, en de Jeugddichter des Vaderlands is dus zowel van Nederland als van Vlaanderen.

Deze lessuggesties bieden scholen een verkiezingsprogramma aan. In vijf verschillende lessen – een soort voorrondes vóór de echte verkiezing plaatsvindt – kunnen docenten in de aanloop naar Gedichtendag 2005 steeds drie dichters kort aan hun leerlingen voorstellen, aan de hand van één gedicht van elk van de drie dichters. Het spreekt voor zich dat de keuze van de in totaal vijftien dichters een tamelijk willekeurige moet zijn. Er zijn in Nederland en Vlaanderen nog heel wat andere dichters die evenzeer in aanmerking komen voor de titel 'Jeugdichter des Vaderlands', maar ten behoeve van de bruikbaarheid van deze lessuggesties was het onvermijdelijk om uit te gaan van een kleine selectie.

VIJF VOORRONDES, VIJF THEMA'S

Wat moet een Jeugddichter des Vaderlands in de eerste plaats goed kunnen? Zoals de 'Volwassenendichter' des Vaderlands gedichten schrijft over gebeurtenissen van 'nationaal belang', zo moet de Jeugddichter misschien in de eerste plaats goed zijn in het schrijven van gedichten over persoonlijke zaken. Per les is gekozen voor drie gedichten met een overeenkomstig thema uit de persoonlijke sfeer, zodat de leerlingen worden uitgenodigd de gedichten (en daarmee de dichters) met elkaar te vergelijken. Die thema's zijn:

I KOU IN DE LIEFDE
Gedichten van Ingmar Heytze, Willem Jan Otten en Judith Herzberg

II OORLOG EN VREDE
Gedichten van Erik Menkveld, H.H. ter Balkt, Hagar Peeters

III LONKENDE VERTEN
Gedichten van Lut de Block, Charles Ducal, Anneke Brassinga

IV JEZELF NIET ZIJN
Gedichten van Dirk van Bastelaere, René Huigen en Leonard Nolens

V BIJ EEN GRAF
Gedichten van J. Eijkelboom, Pieter Boskma en Eva Gerlach

ALGEMENE LESSUGGESTIES VOOR DE VERSCHILLENDE VOORRONDES

* Kopieer uit deze lessuggesties voor alle leerlingen de drie te bespreken gedichten van de drie 'verkiezingskandidaten'.

* Laat de drie gedichten door alle leerlingen voorafgaand aan de les lezen (waarbij onbekende woorden moeten worden opgezocht) en laat drie leerlingen een voordracht van de gedichten voorbereiden.

* Vraag de leerlingen om over de drie dichters op internet op te zoeken wat er over ze te vinden is. (Over de Nederlandse dichters is in het kader van de verkiezing van de nieuwe Dichter des Vaderlands een dossier te vinden op de website van de Koninklijke Bibliotheek: www.kb.dichters.nl.)

* Vraag de leerlingen na de voordrachten welk gedicht ze het meest aanspreekt. In welk gedicht wordt het thema het meest origineel, of het meest treffend, of het meest verrassend (et cetera) verwoord? Laat zowel de voor- als de tegenstanders van de verschillende gedichten aan het woord. Het mooist is het als er echt een verkiezingsdebat ontstaat.

* Behandel vervolgens de vragen die in deze lessuggesties bij de gedichten zijn opgesteld.

* Vraag de leerlingen daarna nog eens voor welk gedicht ze kiezen. Misschien zijn er nu nieuwe argumenten? Zijn er tegenstanders die voorstanders zijn geworden? Is dat het geval, dan is het natuurlijk aardig om daarop in te gaan. Kunnen ze vertellen waarom ze van partij zijn veranderd?

* Doe aan het slot van elke les een verkiezingspeiling: welke dichter krijgt voor zijn gedicht de meeste stemmen?

DE VERKIEZINGEN

Na de voorrondes vinden de echte verkiezingen plaats en kunnen de leerlingen een stem uitbrengen op de dichter die volgens hen in aanmerking komt voor de titel Dichter des Vaderlands. Dat kan een van de vijftien in de lessuggesties besproken dichters zijn, maar het mag ook een andere dichter zijn. De enige voorwaarde is dat zijn of haar boeken bij een landelijke, erkende uitgeverij verschijnen. Informatie over dichters is ook te vinden op de website van de Koninklijke Bibliotheek, www.kb.nl/dichters.

Stemmen kan alleen via officiële stemformulieren. Die kunnen telefonisch (+31 (0)10 282 27 77) of per e-mail (gedichtendag@poetry.nl) worden aangevraagd bij de stichting Poetry International of gedownload worden via de website van de Gedichtendag (www.gedichtendag.org). Alle scholen die de stemformulieren aanvragen, ontvangen ook een Gedichtendagposter.

Leerlingen kunnen op de stemformulieren individueel hun favoriete dichter kenbaar maken. Ook kan per klas gestemd worden. Stemmen moeten uiterlijk vrijdag 14 januari 2005 binnen zijn bij Poetry International. Welke dichter door de leerlingen is verkozen tot Dichter des Vaderlands wordt bekend gemaakt op Gedichtendag. Dan zal hij of zij worden gehuldigd in de speciale Dichter des Vaderlandstrein die op die dag door Nederland rijdt.

Onder de leerlingen en klassen die meedoen aan de verkiezing voor de Jeugddichter des Vaderlands worden 5 poëziepakketten verloot en 10 boekenbonnen. Een klas maakt kans op de hoofdprijs: die mag aanwezig zijn bij de huldiging in de trein op donderdag 27 januari 2005.

I KOU IN DE LIEFDE

DICHTER DES VADERLANDS

DE VERKIEZINGSKANDIDATEN

- **Willem Jan Otten** (1951)
- **Judith Herzberg** (1934)
- **Ingmar Heytze** (1970)

Echtpaar aan laken

Er is een luwte tussen hem en haar,
wat zeggen wil een windstil meer, een vlakte
onbetreedbaar, en weerspannig als een zeepbel,
en daar staan zij aan, een man, een vrouw,
elk aan hun overkant. Zij zijn er soeverein,
zij zijn datgene wat hun universum spant,
en kunnen het nooit op. Wat is het strak
en uitgestrekt, wat is het wit en streng –
dat zij daar bleven staan, de man en vrouw,
en hij het extra rukje maar niet gaf,
en zij de zomen niet aanvaardde, en de buik
niet werd waarop gepalmd de laatste vouw –
zij zullen het nooit op, alleen verkleinen tot
een pak ter grootte van een plattegrond.

Willem Jan Otten
Uit: *Eerdere gedichten*. Uitgeverij Van Oorschot, Amsterdam, 2000

Juist toen

Juist toen hun huis
klaar was precies
zoals ze dat wilden
tot in de puntjes
zo was geworden
zoals ze dat wilden
want al dag één
was gebleken
dat hun smaak
overéén kwam
(dat was meteen
ook de reden geweest)
juist toen hun huis

dus zo was
als ze wilden

sloeg een vervaarlijk
gapen toe.
Zij gaapten ’s middags
zij gaapten ’s avonds
(al dronken ze nog
de lekkerste drankjes)
Zij gaapten en gaapten
tot laat in de nacht
en juist als zij dachten
nu gaan we slapen
schaterde een
nog onbedaarlijker
gapen, dat gaapte hen toe.

Judith Herzberg
Uit: *Staalkaart*. Uitgeverij De Harmonie, Amsterdam, 2001

Winter

Het wordt steeds kouder in dit huis.
Tocht waart zuchtend door de kamers.
Rijp maakt bloemen op de ramen.
Kleuren zijn verwelkt tot grijs.

Huiver kruipt door onze lakens.
Twijfel slaapt er tussenin.
Wij liggen rillend naast elkaar
en staren zonder lust of zin.

Je lippen zijn van ijs en steen.
Mijn hart bevriest bij elke zoen.
Lief, ik weet niet wat te doen:
langzaam wordt het winter
om ons heen.

Ingmar Heytze
Uit: *Aan de bruid*. Uitgeverij Podium, Amsterdam, 2000

VRAGEN BIJ DE GEDICHTEN

* Veel mensen denken bij poëzie meteen aan liefdesgedichten. En niet ten onrechte, want het is waarschijnlijk het onderwerp waar de meeste gedichten aan gewijd zijn. De onbereikbare en de voorbije, mislukte liefde zijn daarbij populairder dan de gelukkige. Otten, Herzberg en Heytze schreven elk een gedicht over bekoelde liefde: in 'Echtpaar aan laken', 'Juist toen' en 'Winter' is die bekoeling steeds aan één overwegend beeld opgehangen. Beschrijf die drie beelden en laat per gedicht zien hoe dat beeld wordt uitgewerkt.

* In het gedicht van Otten wordt een relatie tussen man en vrouw beschreven aan de hand van het beeld van een laken. Maar voor dat laken zoekt de dichter ook weer beelden: 'luwte', 'windstil meer', 'vlakte onbetreedbaar', 'zeepbel', 'universum'; een soort gelaagde beeldspraak dus. Maakt de situatie die de dichter beschrijft een onveranderlijke indruk of denk je juist dat er binnenkort iets tussen man en vrouw gaat veranderen? Op grond van welke woorden in het gedicht denk je het een of het ander?

* In het gedicht van Herzberg is het in de eerste strofen al saaiheid troef. De dichter bewerkstelligt dat door veel woorden te herhalen: laat die verschillende herhalingen zien. (De 'zij' herhalen bovendien nog elkaars smaak.) Het 'gapen' begint pas in de laatste strofe, maar door haar woordkeuze lijkt dat gapen juist spanning in deze relatie te brengen: 'sloeg toe', 'vervaarlijk', 'schaterde', 'onbedaarlijk'. Een afgrond kan ook 'gapend' zijn; gebruikt de dichter die betekenis in dit gedicht? Beweegt de relatie zich richting afgrond?

* Kan je het gedicht van Heytze lezen alsof het gaat over het daadwerkelijk intreden van de winter? Welke woorden en regels maken dat onwaarschijnlijk? Toch lijkt het alsof de 'ik' en zijn lief zelf geen invloed hebben op de bekoeling die optreedt in hun liefde. De dichter stelt het voor alsof die koelte van buitenaf komt. Wat zou hij daarmee willen uitdrukken? Dat geen van hen schuld draagt?

* Welk van de drie gedichten zou je aanwijzen als het meest klassieke liefdesgedicht? Welke beelden of vormen maken het 'klassiek'?

II OORLOG EN VREDE

DICHTER DES VADERLANDS

DE VERKIEZINGSKANDIDATEN

- **Hagar Peeters** (1972)
- **H.H. ter Balkt** (1938)
- **Erik Menkveld** (1959)

Lamento van hen die luisteren naar oorlogsberichten

Stof staafde de dagen van het vlees,
het vlees verging tot stof.
Daartussen bleven kamers leeg,
werd het lente, vlogen vogels,
werden bommen uitgebroed.

Wij morsten een zomerlang cola op kranten,
lieten de radiostem voortsuizen.
Muziek wiste bijtijds elk bericht
en op mijn gezicht lag je hand.
Bommen vielen niet hier
viel weer eens een colafles om.

Op zoek naar het glas ging je mond.
De schakelaar dempte de radiostem.
De doden dreven weg in de cola en
er werd verkracht. Wij hadden lief.
Alsof dat kon.

Hagar Peeters
Uit: *Koffers zeelucht*. De Bezige Bij, Amsterdam, 2003

‘Brugge vliege de lucht in en geweer en kannone razen’

’t is drie uur, ik span ’t paard in de kar en
wil weg varen, en zes vliegtuige. En op slag van
3.30 begin ik te zaaien, de vliegtuige kome aan
met zwerme! half vijf en de eerste zonnestralen:

mooi paars licht en daarbove als zilvere vogels
de vliegers, mooi als een tekening. ik zaai 1 1/2
hectare, zwart van de kalkstikstof. brugge vliege
de lucht in en kannone razen. de brug 100 m hoog.

alles loopt uit de pas want er drumt nou een andere
drummer. en iedereen wil nog bloem hebben. ieder
huisgezin per kop een kilo. ‘kaffer’ zegt ’t mooie

meisje bij de kapel. ons dorp lijkt of ’t kermis
was maar ’t zijn de vluchtelingen uit weert. Ik
fiets naar huis, centen op zak en m’n horloge om.

H.H. ter Balkt
Uit: *Laaglandse hymnen III*. Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam, 2003

Naar een dagboekfragment uit ‘De meidagen van ‘40’ door D.H. Couvee (Den Haag, 1960).
‘Als ik uit de pas lijk te lopen, dan komt dat doordat ik luister naar een andere drummer’ (John Cage).

Een goedertieren dag

Mij lijkt vandaag een goedertieren dag
zijn vredigste uithoeken voor te behouden:
zijn grazigste weiden mag ik aanschouwen

vanuit de trein, een einder met zadeldaktoren,
de mens en zijn vee, het rode gevlinder
van de aardaker boven het gras.

De bloedbesmeurde pauw van al zijn andere
godvergeten feiten houdt zich vooralsnog
gedeisd en opgevouwen in mijn tas.

Erik Menkveld
Uit: *Schapen nu!* Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam, 2001

VRAGEN BIJ DE GEDICHTEN

* De moderne media, radio, televisie, internet maken dat wij ons bewust zijn van allerlei verschrikkingen die zich elders in de wereld voltrekken, terwijl er op de plek waar wij ons bevinden niets aan de hand is. Hagar Peeters, H.H. ter Balkt en Erik Menkveld schreven elk een gedicht over het leven dat doorgaat ondanks de oorlog die verderop verwoestend woedt. Bekijk hoe deze dichters in hun gedichten – respectievelijk 'Lamento van hen die luisteren naar oorlogsberichten', 'Brugge vliege de lucht in en geweer en kannone razen' en 'Een goedertieren dag' – oorlog en het dagelijks leven door elkaar laten lopen, laten botsen.

* Hagar Peeters benadrukt in haar gedicht het absurde van vredige taferelen (zomer, broedende vogels, muziek, liefhebben) terwijl ogen en oren gesloten worden voor krant en radio die over de oorlog berichten. 'En op mijn gezicht lag je hand': de liefde maakt blind. Zij doet dit door in haar zinnen zonnige clichés en gruwelijkheden met elkaar te vermengen. Bijvoorbeeld: 'werd het lente, vlogen vogels / werden bommen uitgebroed' of 'de doden dreven weg in de cola'. Waar doet ze dit nog meer? Het gedicht is geschreven vanuit het perspectief van de geliefden die terugkijken op die zomer. Willen ze duidelijk maken dat het echt een zorgeloze zomer was of juist niet? Betekent de slotregel van het gedicht dat liefhebben achteraf gezien niet kan? Waarom noemt de dichter het gedicht in de titel een 'Lamento', een klaagzang?

* Het gedicht van Ter Balkt is een 'dramatische monoloog': één persoon – een boer – spreekt ons toe in het gedicht en geeft op die manier onvrijwillig een eerlijk portret van zichzelf. Wat blijkt over deze man uit zijn alleenspraak en waaruit maak je dat op? (Bijvoorbeeld: zijn onverstoorbaarheid, zijn praktische aard, zijn handelsgeest.) Zijn er dingen in de manier van spreken van deze man waaruit je kan opmaken dat het een boer is (woordkeus, opbouw van zinnen)?

* 'Goedertieren' is een woord dat vaak voor God wordt gebruikt ('goedertieren Vader'). Op grond waarvan weet je dat er daarvan geen sprake is in Menkvelds gedicht? Zijn er andere woorden die bijbels aandoen in het gedicht? Waarom kiest de dichter het beeld van de pauw in de laatste strofe? De pauw met ingevouwen verentooi lijkt aan de ene kant een passend beeld voor een opgevouwen krant, maar aan de andere kant ook niet: waarom kiest de dichter als beeld een vogel met zo'n betoverende verenpracht, als het hem om een grijze krant gaat? Wil hij daarmee zeggen dat de variëteit aan 'godvergeten feiten' even groot is als de variëteit aan landschappelijk schoon uit de eerste twee strofen?

* Wie van de drie dichters schrijft het meest in 'dagelijkse taal' in jouw ogen? Betekent dat ook dat die dichter volgens jou minder heeft nagedacht over de vorm van het gedicht?

III LONKENDE VERTEN

DICHTER DES VADERLANDS

DE VERKIEZINGSKANDIDATEN

- **Charles Ducal** (1952)
- **Lut de Block** (1952)
- **Anneke Brassinga** (1948)

Odysseus

Het huis was stil. Wij zaten aan tafel.
Wij luisterden hoe de verveling begon.
De uren liepen weer vast in de avond
van altijd. Penelope breide. Ik zon

op een woord om de tijd te herstellen,
de angst voor de dood. ‘Ik moet op reis.’
Zij ging rustig door haar steken te tellen.
De dood bleef aanwezig, maar zonder bewijs.

Gesnoerd aan de mast met bloedende polsen,
het gif der sirenen, het dodelijk lied.
Ik schrok wakker. Het donker stolde,
een stilte als was. De goden bestaan.

Ver van hier.

Charles Ducal
Uit: *Het huwelijk.* Atlas, Amsterdam, 1987

Vrouwen, de gevulde van veertig
zitten in hun vlees als in een
luie canapé. Wulps en weelderig
en weldoorvoed. Onderuitgezakt
gewichtig opgepopt in negligé.

Ingekapseld, vetgemest
en opgefokt. Veelal voos dan vast
geslibd. Kooitje open, deurtje dicht –
stom wicht dat de geur van hooi
is vergeten – vlinders van het zwaargewicht.

Vleugellam en nooit ontpopt.
Larven opgekropt met huisarrest.
Gevangen in hun nest, genesteld
in hun vlees – mijden ze de lucht,
missen ze alles maar
komen ze niets te kort.

Lut de Block
Uit: *De luwte van het late middaguur*. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam/Antwerpen, 2002

De rivier en het knuffeldier

De rivier houdt van je.
De rivier houdt eindeloos veel van je.
De rivier zal alles van je slikken,

een en al blinde liefde zal ze zijn.
De rivier houdt van jou zoveel
als van ieder ander. In haar armen

mag je liggen, schoon zal zij
je likken tot het bot.
Van wie ze houdt, het laat haar koud.

Maar wat je meedroeg al die tijd,
het knuffeldier zo zacht zo dwingend
met zijn domme trouwe knoopjes

die oog hebben voor niets dan voor jou,
het hopeloos met hart en ziel verslingerd
wollig wezen dat van jou is, bij geen ander

ooit nog die versleten warmte vindt –
hem moet je achterlaten en verraden
als je de lonkende rivier ingaat.

Anneke Brassinga
Uit: *Timiditeiten*. Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam, 2003

VRAGEN BIJ DE GEDICHTEN

* De thuiskomst van Odysseus bij zijn vrouw Penelope, die al die jaren dat haar man over de zeeën rondzwierf op hem bleef wachten, is één van de beroemdste passages uit de *Odyssee* van Homerus. Odysseus en Penelope zijn prototypes, vaste beelden, geworden voor de tegenstelling tussen reizen en thuisblijven, waartussen het moeilijk kiezen is: al reizend verlang je naar huis, en eenmaal thuis wil je weer op reis. Charles Ducal, Lut de Block en Anneke Brassinga schreven, zoals zo veel andere dichters, gedichten over dit thema. Welke beelden gebruiken zij in 'Odysseus', 'Vrouwen de gevulde van veertig' en 'De rivier en het knuffeldier' voor 'thuis' en 'reizen', en maken zij om de gedichten een keuze voor een van beiden?

* Om de verwijzingen in het gedicht van Ducal goed te begrijpen, is het belangrijk om op te zoeken wat Odysseus met de Sirenen beleefde en hoe Penelope haar tijd wachtend doorbracht. Zoek dit eerst op, het liefst natuurlijk in de *Odyssee* zelf, bijvoorbeeld in de prozavertaling van M.A. Schwartz, uitgegeven door Athenaeum-Polak & Van Gennep in 2002. Ducal zet 'het huis' neer als een plek waar de tijd stilstaat. Ga na hoe hij dat in de eerste twee strofen op verschillende manieren formuleert. Zeggen het breien en steken tellen van Penelope ook iets over de tijd in huis? In de derde strofe staat: 'Ik schrok wakker.' Betekent dat dat het hele gedicht een droom was, of alleen de twee cursief gedrukte regels? In het eerste geval was het thuis zijn een nachtmerrie, in het tweede het op reis zijn en avonturen beleven zoals Odysseus die met de Sirenen beleefde.

* In 'De rivier en het knuffeldier' van Brassinga wordt de rivier voorgesteld als een lonkende Sirene, die je de dood in zal jagen. Wat is het effect van het steeds herhalen van 'De rivier' in het begin van het gedicht? De rivier wordt als een minnares voorgesteld – 'In haar armen / mag je liggen, schoon zal zij je likken (...)'; hoe komt het dat je je daar ook echt een rivier bij kunt voorstellen? Het lijkt alsof de keuze voor de rivier de dood betekent in dit gedicht (ze likt je tenslotte schoon 'tot op het bot'), maar in een knuffeldier zit ook niet veel leven. Is dat niet een beetje een treurig alternatief?

* De vrouwen van veertig uit het gedicht van Lut de Block 'komen niets te kort', zo staat in de slotregel, hun gewicht is daar het belangrijkste symptoom van. Laat zien hoe De Block steeds weer speelt met de begrippen 'zwaar' en 'licht' in dit gedicht, en hoe ze vervlecht met 'gevangschap' en 'vrijheid'. Blijkt ergens in het gedicht dat het niet gaat om een zelfverkozen gevangenschap? Waarom gebruikt De Block het woord 'nest' in de laatste strofe?

* In alledrie de gedichten komt veel klinker- en medeklinkerrijm (assonantie en alliteratie) voor. Bij wie het meeste? Is het misschien ook de bedoeling dat het er daar nogal 'dik' bovenop ligt?

IV JEZELF NIET ZIJN

DICHTER DES VADERLANDS

DE VERKIEZINGSKANDIDATEN

- **Dirk van Bastelaere** (1960)
- **René Huigen** (1962)
- **Leonard Nolens** (1947)

Op de rechte plaats

Het luchten het treffen
het breken het stelen
het vasthouden opvreten
het winnen het schenken

erin dragen wie achterbleven
de weg naar het hare
het laten uitgaan, maar wie krijgt het
erop trappen, alsof het niets was

met heel mijn *tuut*
de vrouw van je *biep*
een pak van mijn *zap*

Waar het pompend van vol is
en wat er dan overloopt

zalig de reinen

tijd om het open te leggen

Dirk van Bastelaere
Uit: *Hartswedervaren.* Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2000

Smoes

Als excuus voor weet ik wat al niet
heb ik bij leven vele mooie
excuses bedacht, maar van alle
excuses vind ik deze de mooiste:

Vandaag is dit mijn dag niet,
vandaag ben ik mijzelf niet

Vandaag is de zon mijn zon niet
en is het licht mijn licht niet

Vandaag is mijn schaduw
mijn schaduw niet

Vandaag ben ik niet in vorm,
want vandaag staat de zon laag

Vandaag zijn de bomen zichzelf niet,
en zijn de straten en de huizen
en zijn de mensen zichzelf niet

Noch zullen ze dat morgen
of overmorgen zijn;
ze zijn het nooit geweest

Vandaag bevind ik mij
in een eigenaardig decor

Vandaag is de wereld een smoes
die niemand geloven wil

Als een brug die openstaat,
want zij staat niet open,
tenzij ze openstaat

En zie: het onwaarschijnlijke gebeurt

Ze opent zich langzaam voor mij

René Huigen
Uit: *Monument voor een verzonnen dichter.* Uitgeverij L.J. Veen, Amsterdam/Antwerpen, 1999

Niets

Je weet niet wat er is. Je bent gestruikeld
In je slaap, een zon heeft je geslagen
Om de hoek en je koopt blind een brood,
Verdwaalt. De straat gaat met je op de loop.

Een vreemde brengt je thuis, het is je vrouw
Die napraat over je begrafenis.
Je lag te roken in je kist, zegt zij,
En pakt een pan en bakt je dode hart.

Je weet niet wat er is. Je zit al dagen
Als een schaduw van je schaduw thuis.
De dokter komt, betokkelt je contouren
En vindt niets. Je bent het met hem eens.

Leonard Nolens
Uit: *Manieren van leven*. Uitgeverij Querido, Amsterdam, 2001

VRAGEN BIJ DE GEDICHTEN

* ‘Je est un autre’. Van deze zo vaak geciteerde woorden uit een brief van de Franse dichter Arthur Rimbaud zijn veel dichters zich bij het schrijven bewust. Je kunt jezelf niet op papier zetten. Ook al schrijf je ‘ik’ in een gedicht, die ‘ik’ valt nooit precies samen met je echte ik. Want wie is die ‘ik’ eigenlijk? Een oneindig gecompliceerd samenstelsel van handelingen, tegenstrijdige gedachtes, onzekerheden, twijfels, verlangens, dromen enzovoort. Het is al moeilijk genoeg om zogenaamd ‘jezelf te zijn’, laat staan om jezelf in taal neer te schrijven. Dichters spelen graag met deze vraag naar hun eigen identiteit. Van Bastelaere, Huigen en Nolens doen dat in hun gedichten ‘Op de rechte plaats’, ‘Smoes’ en ‘Niets’ elk op een andere, bijzondere manier. Omschrijf wat er met hun ‘ikken’ aan de hand is.

* Je hart geldt spreekwoordelijk als de plek waar al je gevoelens zijn opgeslagen. Van Bastelaeres gedicht bestaat onder andere uit vaste uitdrukkingen met het woord ‘hart’ erin – zet ze op een rijtje. Door ze bij elkaar te zetten laat hij zien dat het maar woorden zijn; hij ontmaskert de woorden, laat zien dat het clichés zijn. Zou dat ook de betekenis zijn van de slotregel: ‘tijd om het open te leggen’? Als je een hart openlegt, kan het de dood betekenen of juist een herstellende operatie. Hoe moet je dat in dit gedicht lezen? Wat zou Van Bastelaere met dit gedicht willen bewerkstelligen?

* Ook Huigen speelt in zijn gedicht met een vaste uitdrukking, zoals bijvoorbeeld gebruikt in de excuuszin: ‘Sorry, ik ben mezelf niet vandaag.’ Hij voert het beeld tot in het absurde door – laat zien hoe hij dit doet – tot zelfs de wereld die zichzelf niet is. Door dit te doen komt hij op de tegenvraag: wanneer ben je eigenlijk wel jezelf en is de wereld zichzelf? Zijn antwoord is: ‘ze zijn het nooit geweest’; alles is opeens verzinsel, smoes. In de laatste twee regels van het gedicht lijkt er een wending te zijn. ‘Ze’ in de slotregel kan zowel op de brug slaan als op de wereld. Als de brug echt openstaat, is er geen sprake meer van een smoes, maar van de waarheid. De wereld gaat open, wordt echt en de ‘ik’ ontsnapt aan zijn wereld van verzinsels. Is dit vergelijkbaar met wat er in Van Bastelaeres gedicht gebeurt?

* In Nolens gedicht is er geen ‘ik’ maar een ‘je’. Het kan om een ander gaan die wordt toegesproken, maar ‘je’ wordt in gedichten ook vaak gebruikt als een afstandelijke vorm van ‘ik’. Omdat in gedichten de ‘ik’ sowieso niet samenvalt met het ik van de dichter, maakt het niet zoveel uit hoe Nolens het bedoelt. Nolens creëert afstand door voor ‘je’ te kiezen en die afstand wordt nog eens verdubbeld doordat die ‘je’ ook weer een soort dubbelganger blijkt te hebben. De dubbelgangers in dit gedicht zijn nogal moeilijk uit elkaar te houden – doe maar eens een poging. De dokter aan het slot vindt ‘niets’. Dat kan betekenen dat hij geen ziektes ontdekt, maar misschien ook dat er ‘niets’ is, dat er dus helemaal niemand is. Speelt die betekenis ook mee? Het gedicht wordt dan nog duizelingwekkender. Wat staat er in dat geval voor vreemds in de slotregel?

* De drie gedichten zijn elk in een ander soort taal geschreven. Als je de gedichten moest rangschikken naar de mate waarin modern taalgebruik voorkomt, hoe zou de rangorde er dan uitzien?

V BIJ EEN GRAF

DICHTER DES VADERLANDS

DE VERKIEZINGSKANDIDATEN

- **Eva Gerlach** (1948)
- **J. Eijkelboom** (1926)
- **Pieter Boskma** (1956)

Terug

‘... raakte hij buiten lucht
zodat ik zijn tuin omspitte
en hij erbij zat kwaad
er kwam veel zon op zijn handen
als takken en ik spitte om hem heen

zachter werd de grond aan alle kanten
en hij begon te zakken hij zonk de grond in
mijn vader die niet opstond vlezig zaad

en toen hij met zijn pak verbrand was nam ik
zijn schip en voer hem naar het eiland. In de
bocht daar voor de kust daar wilde hij
verstrooid zijn. Golf en nog eens golf. In die
vore wierp ik hem. Maar hij woei terug.’

Eva Gerlach
Uit: *Daar ligt het.* Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam, 2003

De tweedekker

Hij is dan wel weg van de aarde gegaan,
althans in een gat van de aarde gelegd,
maar nog steeds staat hij klaar
om met je op stap naar de stad te gaan
nogal ver hiervandaan
in die eeuwige zomerse hitte.

We zwommen er in een haven
tussen aangemeerde schepen
en zagen op het veld ernaast
een tweedekker landen, machine
die meer op een kooi
dan op een vogel leek.

Hobbelend reed hij weer weg
en vloeiend ging hij de lucht in,
het wijdopen gat van de hemel.

J. Eijkelboom
Uit: *Het arsenaal*. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam, 2000

Zand

Van grote woorden verstoken
ritselt een mees in de prunus.
Hij is alleen, ik ben alleen
– wat zijn wij allen alleen.

Er is geen beeld of gedachte
bij machte dit kleine gevoel
volledig te vatten – de taal
der vogelen misschien.

Vanmiddag op het kerkhof
toen tante in de aarde zonk
en uit alle bomen opklonk
wat een prachtig weer het was

op deze dag van stof tot as,
heeft onder een zerk alleen
een baby het verstaan en
zachtjes meegezongen.

De hemel grauw, de stad
benauwd, het zal beslist
gaan regenen. Wat zoiets
betekent? Als ik het wist

vlogen alle graven open
en de rozenblaadjes van
de kist, maar dat doen zij
niet – dus zand erover.

Pieter Boskma
Uit: *Puur.* Uitgeverij Prometheus, Amsterdam, 2004

VRAGEN BIJ DE GEDICHTEN

* In rouwadvertenties worden nogal eens citaten uit gedichten afgedrukt en er worden veel gedichten gewijd aan gestorvenen. Kennelijk levert de poëzie de woorden die zo moeilijk te vinden zijn als het gaat om het verlies van een geliefd iemand. Eva Gerlach, J. Eijkelboom en Pieter Boskma schreven elk een gedicht bij een graf. Welk van de gedichten is het meest geschikt om daadwerkelijk op een begrafenis te lezen? Waarom?

* Het gedicht van Gerlach, 'Terug', staat tussen aanhalingstekens. Kennelijk vertelt iemand een verhaal en de dichter heeft hier een stuk uitgeknipt (getuige de drie puntjes aan het begin). Het heeft een beetje de toon van een sterk verhaal. Aan het eind van de tweede strofe kan 'die niet opstond' betekenen dat de vader niet op wilde staan (zodat de ik-persoon ook kan spitten waar hij zit), maar ook dat hij helemaal niet meer opstaat (dood is). Denk je dat de vader in de tweede strofe daadwerkelijk de grond in zakt en dus zijn graf graaft? Of gaat het de dichter om de associatie met een graf dat ontstaat als je om een oude man heen spit? (Dat de vader oud is mag je opmaken uit het feit dat hij geen lucht meer heeft om te spitten en dat zijn handen met takken worden vergeleken.) Komt het karakter van de vader terug in het laatste zinnetje van het gedicht: 'Maar hij woei terug?'

* De werkwoorden in de eerste strofe van het gedicht 'Tweedekker' van J. Eijkelboom staan in de tegenwoordige (en voltooid tegenwoordige) tijd. De laatste twee strofen staan in de verleden tijd. Hoe komt het dat je ze toch als tegenwoordige tijd leest? Maakt de spiegeling van het 'gat van de aarde' uit de tweede regel en het 'gat van de hemel' uit de slotregel dat je de gestorven vriend en de tweedekker als tegengestelden ziet, of vloeien zij juist samen?

* In het gedicht 'Zand' van Pieter Boskma lijkt het te gaan om twee soorten taal: 'de taal der vogelen', de taal van de natuur aan de ene kant, en aan de andere kant de onvolkomen taal van de mens, van de dichter. Waaruit blijkt die ontoereikendheid van de menselijke taal in het gedicht? De slotwoorden van het gedicht 'zand erover' heeft de dichter ongetwijfeld gekozen om de lezer te laten denken aan het zand waarmee een doodskist wordt bedekt, maar het betekent ook 'laten we erover ophouden'. Waarover wil de dichter ophouden? (Over de dood van zijn tante te denken? Over zijn onvermogen de taal van de natuur te verstaan?)

* Van deze drie dichters staat vooral Pieter Boskma bekend als een bij uitstek 'lyrische' dichter, dat wil zeggen een dichter die zich sterk richt op de uiting van zijn gemoedsbewegingen, die 'recht uit het hart' schrijft. Is zijn gedicht inderdaad het meest 'lyrisch' van de drie?

LESSUGGESTIES GEDICHTENDAG

Alle lessuggesties die voor eerdere edities van Gedichtendag zijn opgesteld, zijn te vinden op de Gedichtendagwebsite, www.gedichtendag.org. Daar zijn allerlei waardevolle ideeën en opmerkingen over poëzie en poëzie in de klas te vinden.

HANDIGE ADRESSEN

IN NEDERLAND:

STICHTING POETRY INTERNATIONAL
Eendrachtsplein 4
NL-3012 LA Rotterdam
telefoon +31 (0)10 282 27 77
www.poetry.nl
www.poetryinternational.org
* coördineert Gedichtendag in Nederland en organiseert jaarlijks het Poetry International Festival

STICHTING DOE MAAR DICHT MAAR
Postbus 41015
NL-9701 CA Groningen
telefoon +31 (0)50 313 84 33
www.doemaardichtmaar.nl
* organiseert jaarlijks een poëzieschrijfwedstrijd voor leerlingen in het voortgezet onderwijs

SCHOOL DER POËZIE
Postbus 11755
NL-1001 GT Amsterdam
telefoon +31 (0)20 330 78 17
www.schoolderpoezie.nl
* organiseert schrijflessen in de klas

STICHTING SCHRIJVERS SCHOOL SAMENLEVING
Huddestraat 7
NL-1018 HB Amsterdam
telefoon +31 (0)20 623 49 23
www.sss.nl
* bemiddelt in Nederland bij schrijversbezoeken aan school

STICHTING LEZEN
Nieuwezijds Voorburgwal 328 G
NL-1012 RW Amsterdam
telefoon +31 (0)20 623 05 66
www.lezen.nl
* ontwikkelt leesbevorderende projecten

DE WINTERTUIN
Postbus 1009
NL-6501 BA Nijmegen
telefoon +31 (0)24 323 19 04
www.wintertuin.nl
* organiseert educatieve scholenprojecten en producties zoals een jaarlijks literatuurfestival in Gelderland

DICHT/VORM
il Luster Produkties
Hoogt 4
NL-3512 GW Utrecht
telefoon +31 (0)30 240 07 68
www.dichtvorm.nl
* animatiefilmpjes met lessuggesties naar aanleiding van gedichten van moderne dichters

ZO GEDACHT ZO GEDICHT
ProBiblio
T.a.v. Theo de Ruiter
Postbus 485
NL-2130 AL Hoofddorp
telefoon +31 (0)23 554 61 00
* een jaarlijkse poëziewedstrijd voor jongeren van 12 t/m 18 jaar i.s.m. Kunst en Cultuur Noord-Holland en Kunstgebouw Rijswijk

STICHTING PLINT
Postbus 164
NL-5600 AD Eindhoven
telefoon +31 (0)40 245 40 01
* voor onder andere poëzieposters en -ansichtkaarten

RIVENDELL PO-T-SHIRTS
Zwaluw 17
NL-3435 AA Nieuwegein
telefoon +31 (0)30 604 29 68
* voor bestelling van t-shirts met gedichten

KUNSTBENDE
Keizersgracht 304
1016 EX Amsterdam
telefoon +31 (0)20 521 99 22
www.kunstbende.nl
* nationale talentenwedstrijd voor jongeren van 13 t/m 18 jaar

IN BELGIË:

vzw **BEHOUD DE BEGEERTE**
Congresstraat 67
B-2060 Antwerpen
telefoon +32 (0)3 272 40 41
www.begeerte.be
* coördineert Gedichtendag in Vlaanderen

VLAAMS FONDS VOOR DE LETTEREN
Generaal Capiaumontstraat 11, bus 5
B-2600 Berchem
telefoon +32 (0)3 270 31 61
www.vlaamsfondsvoordeletteren.be
* bemiddelt in Vlaanderen bij schrijversbezoeken aan school

STICHTING LEZEN BELGIË
Frankrijklei 130/4
B-2000 Antwerpen
telefoon +32 (0)3 202 83 78
www.stichtinglezen.be
* ontwikkelt leesbevorderende projecten

Kijk op **www.literatuureducatie.nl** voor meer informatie over deze en andere literaire organisaties.

ANDERE INTERESSANTE POËZIELINKS:

poëzie.start.nu

poëzie.startkabel.nl

www.epibreren.com

www.poetry.nl/dichtweb
Met behulp van teksten, foto's, animaties, muziek- en geluidsfragmenten geeft de site informatie over vorm en inhoud, en historische en biografische achtergronden van specifieke gedichten.

COLOFON

Deze lesbrief is een uitgave van Stichting Poetry International en vzw Behoud de Begeerte, ter gelegenheid van de zesde Gedichtendag op donderdag 27 januari 2005.

Tekst: Tatjana Daan
Met dank aan: Jan Staes
Redactie: Stichting Poetry International
Vormgeving: Zizo!

Wilt u op de hoogte blijven van de activiteiten van Poetry International, en in het bijzonder van de lessuggesties, stuurt u dan een e-mail naar: gedichtendag@poetry.nl. Ook uw opmerkingen naar aanleiding van deze lessuggesties kunt u sturen naar het bovenstaande e-mailadres.

MEER INFORMATIE

STICHTING POETRY INTERNATIONAL
Eendrachtsplein 4
3012 LA Rotterdam
Nederland
tel: +31 (0)10 282 27 77
fax: +31 (0)10 444 43 05
www.gedichtendag.org

BEHOUD DE BEGEERTE
Congresstraat 67
2060 Antwerpen
België
tel: +32 (0)3 272 40 41
fax: +32 (0)3 272 06 48
www.gedichtendag.org